

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Петро Рабінювич,

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету
імені Івана Франка

ORCID: 0000-0003-2787-8270

<https://doi.org/10.37374/2020-37-13>

УДК 341.23

Міжнародні праволюдні стандарти: поняття, класифікації

Вступні зауваги

Основоположні – буттєві – людські права, їхня реалізація, використання покликані забезпечувати, тобто гарантувати, мінімально необхідні (за певних історичних обставин) умови існування людини у кожному суспільстві. Такі умови мають бути надані кожному члену відповідного суспільства, а зрештою і кожній людині, де б вона не перебувала. Отож однаковість, рівність таких буттєвих умов – принаймні, в їхньому мінімальному життєво забезпечувальному вимірі – є одним із найпереконливіших проявів засад людяності, гуманності, справедливості у функціонуванні будь-якого сучасного суспільства.

Одним із основних засобів забезпечення такого соціального стану слугує певна уніфікація, стандартизація цих прав і свобод людини, тобто встановлення загальнолюдських (всесвітніх) взірців, еталонів – так званих стандартів, яким мають відповідати права і свободи людини, де б і коли б вона не перебувала, існувала. Для відповідних організацій (держав,

міждержавних об'єднань, міжнародних органів тощо) такі стандарти, зазвичай, стають або формально (юридично) обов'язковими, або ж, принаймні, бажаними, рекомендаційними. І завдяки цьому однією з їхніх функцій, «ролей» стає забезпечення, гарантування буттєвих прав і свобод.

Суттєві властивості та загальне поняття праволюдних стандартів

Розглядуваним стандартам притаманні такі основні властивості:

Перша полягає у тому, що ці стандарти фіксують мінімальні показники: *а) певного змісту чи б) певного обсягу, чи в) водночас і змісту, й обсягу буттєвих прав людини.*

Другою особливістю є те, що до досягнення таких показників зобов'язуються або заохочуються різні держави.

Третя полягає у тому, що стандартизування може стосуватись також юридичних засобів забезпечення буттєвих прав людини (судових, позасудових та ін.).

Четверта вбачається у можливих засобах міжнародного впливу на дер-

жави, які порушують згадані стандарти: стосовно юридично-обов'язкових стандартів такими засобами можуть бути різні форми примусового впливу на державу-порушника, а стосовно рекомендаційних стандартів – різні форми суто політичного впливу.

І нарешті, **п'ята** особливість зазначених стандартів полягає в їхній змістовній універсальності, яка водночас органічно має сполучатись з певною залежністю їхньої реалізації від конкретно-історичних умов і обставин у різних людських цивілізаціях, регіонах, а іноді навіть і в країнах. Вказана властивість прямо констатується у деяких важливих міжнародних документах (наприклад, Комітет з прав людини ООН, відзначав, що право на сімейне життя може відрізнитись залежно від соціо-економічних та культурних умов; а Європейський суд з прав людини прийняв доктрину «меж свободи розсуду» держави («margin of appreciation»), яка передбачає, зокрема, тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Отже, беручи до уваги всі названі вище властивості розглядуваних стандартів, можна запропонувати таку дефініцію їх загального поняття: **міжнародні стандарти буттєвих прав і свобод людини – це закріплені у міжнародних актах чи документах, текстуально уніфіковані і функціонально універсальні (для певних міжнародних об'єднань держав) принципи та норми, які фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст і/чи обсяг таких прав, зумовлені досягнутим рівнем розвитку суспільства, а також встановлюють обов'язки держав щодо їхнього забезпечення, охорони і захисту та за порушення їх передбачають негативні політичні чи юридичні наслідки.**

Класифікації праволодинних стандартів

Класифікацію таких стандартів можна здійснювати за різними критеріями. Зокрема:

- **за їхнім буттєвим (онтичним) статусом** – номінальні (іншими словами, термінологічні або текстуальні), до яких належать самі лише назви прав і свобод людини, що вжиті у міжнародних актах, та фактичні (змістовні), які фіксують у вказаних джерелах змістові й обсягові показники таких прав та свобод;

- **за деонтичним статусом** – обов'язкові, втілення яких є формально-необхідним для відповідних держав і може забезпечуватися навіть застосуванням міжнародних політико-юридичних санкцій, та рекомендаційні, які хоч і не мають формальної обов'язковості, проте теж забезпечені санкціями міжнародно-політичними (морально-політичними);

- **за простором (територією) дії** – світові (загальноцивілізаційні, глобальні) та регіональні (зокрема, континентальні, яскравим прикладом яких є європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.));

- **за колом адресатів** – загальні (стосуються усіх людей) та спеціалізовані (адресовані членам лише певних соціальних спільнот, угруповань, наприклад: дітям, жінкам, біженцям);

- **за суб'єктом їх встановлення** – стандарти ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, Європейського Союзу тощо.

Можливі й інші класифікації розглядуваних стандартів.

Загалом же слід ще раз зауважити, що різноманітні класифікації стандартів прав і свобод людини покликані відображати ту чи іншу їхню специфіку; а її належить неодмінно брати до уваги при конструюванні та використанні юридичних інструментів їх забезпечення (тобто сприяння реалізації, охороні і захисту) буттєвих прав та свобод людини.

Засадничим світовим документом, над яким, так би мовити, надбудується уся система міжнародно-правових стандартів буттєвих прав і свобод, є Загальна декларація прав людини, ухвалена Генеральною Аса-

мблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року.

Як встановлено нашими дослідженнями, при її підготовці було безпосередньо використано наукову працю професора Кембриджського університету Герша Лаутерпахта (який навчався у 1915-1919 роках на юридичному факультеті Львівського університету). Він у 1945 р. опублікував книгу «Міжнародний білль прав людини», що вміщувала однойменний проект пропонованого автором відповідного документа за такою ж назвою. Цією книгою (як документально підтвердив відомий професор В. Буткевич) й користувались учасники робочої групи Комісії з прав людини ООН, при формулюванні проекту Загальної декларації прав людини [1].

Повага до гідності людини – вихідний універсальний стандарт

У ст. 1 згаданої Декларації закріплено вихідний, найважливіший стандарт: «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах». (До речі, у формулюванні остаточної редакції наведеного положення брав участь представник Української Радянської Соціалістичної Республіки в ООН професор Володимир Корецький; згодом його ім'я було присвоєно Інституту держави і права Академії наук України, засновником якого він був).

Гідність є найфундаментальнішою соціальною властивістю кожної людини, – слугує точкою відліку, джерелом усіх буттєвих людських прав. Що ж являє собою це явище, у чому полягає його власна сутність?

У вітчизняній літературі одна з можливих відповідей на ці запитання вже пропонувалась мною у публікації 2002 року. Там зазначалося, що **антропна гідність людини** являє собою *самоцінність людини як біосоціальної істоти – унікального родового суб'єкта, котрий уособлює найвищий рівень розвитку буття на Землі*. [2] Згодом інтерпретація названого термінопоняття аналізувалась і розвивалась у вітчизняній юридичній літе-

ратурі (О. Грищук, В. Кампо, О. Водяніков та інш.).

Так чи інакше, повага до людської гідності, заборона зазіхання на неї, її приниження, зневажання набули значення світового стандарту, закріпленого – після Загальної декларації прав людини а потім у низці інших міжнародно-правових актів (зокрема у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Хартії основних прав Європейського Союзу тощо).

Заборона нелюдського поводження як універсальний стандарт

Другим універсальним праволюдним міжнародним стандартом (у певному сенсі похідним від стандарту, так би мовити, рівновеликості, рівнозначності гідності кожної людини) є заборона нелюдського поводження, адресована будь-яким суб'єктам публічної влади – насамперед державі, її органам, посадовим особам. Цю заборону було закріплено також у Загальній декларації прав людини (ст. 5) та й у низці ухвалених після неї інших актів ООН (Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.); Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1975 р.); Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження (1984 р.).

Яке ж поводження слід вважати «нелюдським» (нелюдським)?

Є очевидним, що для практичного застосування термінопоняття «нелюдське поводження» (зокрема контрольними і судовими міжнародними інституціями) цей вираз явно оціночного характеру має бути конкретизований чи то у нормативному, чи то у правозастосовному або правотлумачному акті, а що ж найменше – у доктринальному.

Одним із можливих варіантів вирішення останнього завдання є конструювання загального визначення (дефініції) зазначеного термінологіч-

ного виразу. Тож далі представимо одну із наших спроб у цьому напрямку.

Видається беззаперечним, що перш ніж виявити, яке поведження може кваліфікуватись як нелюдське, потрібно передовсім з'ясувати, яке поведження є власне людським (людянісим, людиновимірним, людяним). Задля пошуку відповіді на останнє запитання може бути використаний, як видається, евристичний потенціал так званого потребового дослідницького підходу, виходячи з якого мною вже пропонувались відповідні критерії правості тих чи інших соціальних явищ [3]. Спираючись на нього, висловлю наступні міркування.

Оскільки існування і розвиток будь-якої людини є нічим іншим, як безперервним природним процесом задоволення її численних різноманітних потреб у суспільстві (біологічних, матеріальних, соціальних, духовних тощо), то з-поміж них слід вирізняти потреби насамперед життєзабезпечувальні, екзистенційні, – тобто такі, без задоволення яких самій існування людини у суспільстві є взагалі неможливим або щонайменше неналежним, неповноцінним. Вже давно встановлено, що до останніх належать щонайменше потреби у їжі, одязі й житлі. Та видається, що – оскільки йдеться про існування людини саме у суспільстві, – то до першочергових, вітальних її потреб також належить насамперед потреба у повазі до її гідності. Тому задоволення усіх щойно названих потреб і слід вважати обов'язковою, об'єктивно закономірною передумовою належного, повноцінного існування і розвитку людини у соціумі. Це і дає підставу вважати діяльність, спрямовану на створення умов для задоволення означених потреб людяною (людиновимірною), тобто **поводженням людським**.

Отже, можна висновити, що **людяність** (людяність) – **це таке ставлення до людини з боку інших суб'єктів суспільства, яке дістає вияв у їхній поведінці, спрямованої**

на задоволення її життєво необхідних потреб у повазі до її гідності та у забезпеченні її достатніми їжею, одягом та житлом. А тому навпаки: діяльність, протилежного антропоного спрямування, тобто таку, що спрямована на перешкоджання задоволенню будь-якої з усіх означених потреб, є підстави вважати **нелюдською** (нелюдяною).

Отож, людяність (людськість) чи нелюдяність (нелюдськість) – це, відповідно, певні властивості тієї чи іншої поведінки якихось суб'єктів стосовно певної людини (чи то людського угруповання), які характеризуються об'єктивним впливом цієї діяльності на процес задоволення екзистенційних, життєво найважливіших людських потреб.

Виходячи з наведеного, можна запропонувати – задля можливого наступного обговорення – такі дві антропосоціальні дефініції:

- **нелюдське поведження** – *це така діяльність будь-яких владних суб'єктів соціуму, яка перешкоджає задоволенню життєво-необхідних потреб людини (насамперед, у повазі її до гідності, у їжі, житлі та одязі);*

Залежно від рівня жорстокості нелюдського поведження с людиною міжнародна правозахисна практика вирізняє такі його види: приниження гідності, катування, злочини проти людяності.

Є підстави вважати, що нижчий рівень нелюдського поведження властивий будь-якому порушенню будь-якого буттєвого права; і таке порушення вже само по собі – дає потерпілому підставу вимагати компенсації завданої йому моральної шкоди. Адже воно завжди посягатиме на людську гідність.

-**злочинне нелюдське поведження** – *це така діяльність будь-яких соціальних суб'єктів, яка цілком виключає можливість задоволення життєво-необхідних потреб людини (насамперед, потреби у повазі до її гідності).*

І вперше у всесвітній історії конкретизоване формулювання декі-

льких складів таких злочинів здійснив влітку 1945 року Г. Лаутерпахт. Запропоновані ним формулювання у статуті Нюрнберзького трибуналу, який засудив головних військових злочинців нацистської Німеччини.

Згодом ці формулювання Г. Лаутерпахта використовувалися у статутних документах, створюваних під егідою ООН декількох міжнародних тимчасових трибуналів для притягнення до кримінальної відповідальності низки осіб, винних у вчиненні злочинів проти людяності. «Вінцем» розвитку загальної концепції розглядуваних злочинів стало закріплення одинадцяти їх складів у ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, який був ухвалений у 1968 році і після належної кількості національних ратифікацій, набув юридичної чинності у 2002 році. І в цьому міжнародному акті також дістали відображення (принаймні, концептуально) відповідні юридичні конструкції Г. Лаутерпахта. А нині усі згадані положення цього Статуту включено до підготовленого Комісією з міжнародного права ООН проекту Конвенції ООН у 2019 р. «Про запобігання злочинам проти людяності та покарання за їх вчинення» (цей проект прийнято до розгляду Генеральною Асамблеєю ООН).

Основні висновки

Міжнародні стандарти буттєвих прав і свобод людини – це закріплені у міжнародних актах чи документах, текстуально уніфіковані і функціо-

нально універсальні (для певних міжнародних об'єднань держав) принципи та норми, які фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст і/чи обсяг таких прав, зумовлені досягнутим рівнем розвитку суспільства, а також встановлюють обов'язки держав щодо їхнього забезпечення, охорони і захисту та за порушення їх передбачають негативні політичні чи юридичні наслідки.

Вихідним універсальним міжнародним стандартом є повага до людської гідності.

Антропна гідність людини являє собою *самоцінність людини як біосоціальної істоти – унікального родового суб'єкта, котрий уособлює найвищий рівень розвитку буття на Землі.*

Найближчим до зазначеного стандарту – безпосередньо похідним від нього – є універсальний стандарт заборони нелюдського (нелюдяного) поводження. Найгрубішим, найжорстокішим порушенням такого стандарту є злочини проти людяності. Першим доктринальним проектантом складів таких міжнародних злочинів був професор Г. Лаутерпахт (1945 р.). Деякі з його формулювань використані у Римському статуті Міжнародного кримінального суду, а нині також у проекті Конвенції ООН «Про запобігання злочинам проти людяності та покарання за їх вчинення», який прийнято до розгляду її Генеральною Асамблеєю.

Список використаних джерел

1. *Буткевич В.* Право на життя – основоположне право ЄКПЛ. Становлення та розвиток критеріїв і стандартів його застосування. Європейський суд з прав людини. Судова практика. Вип. 2. Стаття 2 ЄКПЛ «Право на життя»: у 3 кн. К., 2011. Кн. 2. С. 199–613.
2. *Рабінович П.* Право людини на компенсацію моральної шкоди. *Юридичний вісник України.* 2002. № 2. С.12.
3. *Рабінович П.* Явища права: потребова інтерпретація. *Право України.* 2019. № 6. С.175-183.

Рабинович П. М. Міжнародні праволюдні стандарти: поняття, класифікації

Статтю присвячено повазі до гідності людини як первинного універсального праволюдного стандарту. У зв'язку з цим пропонується дефініція загального поняття людської гідності. Це явище визначається як самоцінність людини як біосоціальної істоти – унікального родового суб'єкта, котрий уособлює найвищий рівень розвитку буття на Землі. Обґрунтовується положення про те, що будь-яке пошкодження людської гідності, яке завжди відбувається при порушенні прав людини, є підставою вимагати компенсації завданої їй моральної шкоди. Висвітленню цього питання передують стисла загальнотеоретична характеристика міжнародних стандартів прав і свобод людини.

Ключові слова: міжнародні праволюдні стандарти, класифікація праволюдних стандартів, гідність людини.

Рабинович П. М. Международные правочеловеческие стандарты: понятие, классификации

Статья посвящена уважению достоинства человека как первичного универсального правочеловеческого стандарта. В связи с этим предлагается дефиниция общего понятия человеческого достоинства. Это явление определяется как самоценность человека как биосоциального существа – уникального родового субъекта, который олицетворяет высокий уровень развития бытия на Земле. Обосновывается положение о том, что любой вред, нанесённый человеческому достоинству, который всегда причиняется при нарушении прав человека, является основанием требовать компенсации причиненного морального вреда. Освещению этого вопроса предшествует краткая общетеоретическая характеристика международных стандартов прав и свобод человека.

Ключевые слова: международные правочеловеческие стандарты, классификация правочеловеческих стандартов, достоинство человека.

Rabinovich P. International human rights standards: concepts, classifications

The article is dedicated to respect for human dignity as the primary universal human rights standard. A definition of the general concept of human dignity is therefore proposed. This phenomenon is defined as the self value of the human being as a bio-social being, a unique ancestral subject that embodies the highest level of development of existence on Earth. It is sustained that any injury to human dignity that always occurs when human rights are violated is a ground for claiming compensation for the moral damage suffered.

The definition of human rights international standards is built. Standard of inhuman treatment prohibition is analyzed.

International standards of human rights and freedoms are enshrined in international acts or documents, textually unified and functionally universal (for certain international associations of states) principles and norms that fix the minimum necessary or desired content and / or scope of such rights due to the achieved level of development of society, as well as establish the responsibilities of states for their provision, protection and defense, and for violation of them provide negative political or legal consequences.

Respect for human dignity is the basic universal international standard.

The anthropic dignity of man is the self-worth of man as a biosocial being - a unique generic subject, which embodies the highest level of development of being on Earth.

The closest to this standard - directly derived from it - is the universal standard of prohibition of inhuman (inhuman) treatment. The grossest, most brutal violation of such

a standard is crimes against humanity. Inhuman treatment is such activity of any power subjects of a society which interferes with satisfaction of vital needs of the person (first of all, in its respect for dignity, in food, housing and clothes)/

Namely is highlighted more in detail problematic of prohibition crimes against humanity, role of the H.Lauterpaht in its' formation, as well as draft of the corresponding future UN convention.

The discussion of this issue is preceded by a brief general theoretical description of international standards of human rights and freedoms.

Key words: international human rights standards, classification of standards, human dignity